

I. ULUSLARARASI **HACI BEKTAŞ VELİ** SEMPOZYUMU

07-09 MAYIS 2010 ÇORUM

Cilt I

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
HACI BEKTAŞ VELİ ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ

I. Uluslararası
Hacı Bektaş Veli
Sempozyumu

YAYIN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Osman EĞRİ
Doç. Dr. Mehmet EVKURAN
Yrd. Doç. Dr. Muammer CENGİL
Yrd. Doç. Dr. Adem KORUKCU

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Prof. Dr. Osman EĞRİ
Doç. Dr. Mehmet EVKURAN
Yrd. Doç. Dr. Muammer CENGİL
Yrd. Doç. Dr. Habib AKDOĞAN
Yrd. Doç. Dr. Adem KORUKCU
Yrd. Doç. Dr. Merin UÇAR
Öğr. Gör. Veysel DİNLER
Haydar GÖZÜYLMAZ
Mustafa YÖNDEMLİ
Ceyhun Ulaş SOLMAZ
Ramazan GÜL
Fatih AKMAN
İshak DEMİR
Hatice KIR

TASARIM & BASKI

SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti.
Cevizlidere Cad. 1237. Sok. No: 1/17 Balgat/ANKARA
Tel: 0312 472 37 73
www.sfn.com.tr

DAĞITIM

Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi
Mimar Sinan Mahallesi 3. Cadde İlahiyat Fakültesi B Blok 3. Kat PK19100 ÇORUM
Tel: 0364 234 63 58 /1144-1145 web: <http://hbektas.hitit.edu.tr>

I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu –Sempozyum Bildirileri-

Baskı Yeri ve Yılı: Ankara 2011

ISBN: 978-605-872-93-08

Eserde yer alan bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin ilmi ve hukuki sorumluluğu sahiplerine aittir.

HARİRİZADE, TİBYANÜ VESAILİ'L-HAKAİK Fİ BEYANİ SELASİLİ'T-TARAİK'A GÖRE BEKTAŞİLİK

Prof.Dr. Yakup ÇİÇEK
Marmara Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi

ÖZET

XIII. yüzyılda Kalenderîlik içinde teşekküle başlayıp XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektaş Veli an'aneleri etrafında Anadolu'da ortaya çıkan Bektaşilik, özellikle arzettiği farklı dinî inanç ve telakkileri birleştirici (syncretique) yapısı sebebiyle çok ilgi çekmiş, başta Tıbyan gibi eserler olmak üzere birçok kitapta anlatılmıştır.

Tıbyânü Vesaili'l-Hakaik fi Beyani Selasili't-Traik'in müellifi Harîrîzade Muhammed Kemaleddin, XIX. asrın ikinci yarısında İstanbul'da 1850 tarihinde dünyaya gelmiş ve 1882 yılında yine orada vefat etmiştir. Şeyh Ahmed er-Rifâi (v. 578/1182)'in neslinden olup tasavvuf, fıkıh, tefsir ve hadîs gibi dini ilimleri tahsil etmiştir.

Harîrîzade, Şeyh Seyyid Muhammed Nuru'l-'Arabî 'den İbn Fâriz, (v. 576/1180)'in Kasîdetü't-Tâiyye'sini, Şeyhu'l-Ekber Muhyiddin b. 'Arabi (v. 638/1240)'nin "Risâletü'l-ehadiyye"sinive "Fususul-hikem"ini okumuş ve ondan "melâmi hilâfetnâmesi" almıştır.

Kırk civarında eser veren Harîrîzâde'nin Tıbyân adlı pek meşhur yazma eseri üç büyük ciltten meydana gelmektedir. Tek nüsha olup, Süleymaniye kütüphanesinde bulunmaktadır. Hâkim lisanı Arapça olmakla birlikte yer yer Türkçe ve Farsça metinlere de rastlanır. İslam'ın doğuşundan, XIX. asra gelinceye kadar yaşamış ikiyüze yakın ana tarikatı, hurûfu'l-hecâ denilen alfabetik bir sıra ile tanıtır. .

Kaynaklarda Bektaşiliğin Sünnî bir tarikat olarak teşekkül ettiği, Balım Sultan'dan sonra bu niteliğini değiştirdiği, faaliyetlerini Yunanistan, Arnavutluk, Romanya ve Bulgaristan'da sürdürdüğü, Hurufîlik, kurucusu Fazlullah-ı Hurûfî'den sonra Anadolu'ya da nüfuz ettiği ve "Hak-Muhammed-Ali" tarzında bir ulühiyyet mefhumunu ve Vahdet-i vücûd anlayışını benimsediği anlatılan Bektaşilik, Tıbyan'da II/128a-130b varaklar arasında anlatılır.

Tıbyan'da, Bektaşiliğin Yeseviyye'nin bir şubesi olduğu, Hacı Bektaş soyunun Hz. Ali'ye ulaştığı, keramet sahibi ve velayet erbabı olduğu, 738/1337 tarihinde vafet ettiği ve kabri başında yapılan duaların müstecab olduğu anlatılır.

Hacı Bektaş Veli hayatında kimseyi yerine halife bırakmadığı halde, Hurufiyye'ye mensup biri ortaya çıkıp ondan hilafet aldığı iddiasında bulunmuştur.

Ruhaniyet yoluyla alınması bakımından Bektaşilik, munkarız değildir. Nitekim aralarında Şeyh Muhammed Nuru'l-Arabi ve Harîrîzade'nin de bulunduğu kimi kamil meşayih onu ruhaniyet yoluyla almıştır.

Bu tarikatın mebnası "ikrar, teslim ve rıza" veya "hubbi al-i beyt-i Nebi"dir.

Netice olarak denilebilir ki, Bektaşîlik, özellikle muhtevastının genişliği bakımından alanında dünyada tek eser kabul edilen Tibyanü Vesail'de kurucusu, mebnası, sisilesi vb. konularda fazla ayrıntılara girmeden ama yeterli bir şekilde tanıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Hacı Bektaş Veli, Harîrizade, Tibyanü Vesail, Bektaşîlik, Hurufîlik, Ehl-i beyt.*

A. Harîrîzâde Muhammed Kemaleddin

XIX. asırda Osmanlı Devleti, kendisini tarih sahnesine çıkararak maddî ve manevî amillerin değişmesiyle; askerî, siyasî, ilmî, içtimâî, iktisadî ve hukukî sistemleri, düzenli seyrini büyük oranda kaybetmişti.

İmparatorluğun çeşitli din, milliyet ve mezhebe mensup unsurları, muhtelif tesirler sebebiyle devletten ayrılma temayülüne kapılmışlardı. Ayrıca muhtariyet ve istiklâl isteyen hareketler de hız kazanmıştı.

Eğitim düzeni ve medreseler yol gösterici ve yön verici alimler yetiştiremez duruma düşmüş,¹ tekkeler de eriyen diğer müesseseler gibi inkırazla yönelmiş, eski seviyelerini yer yer kaybetmişlerdi.²

İşte Harîrîzâde, böylesi bir ortamda İstanbul'da doğdu, orada yaşadı ve başta *Tibyânü Vesail* olmak üzere, birçok eser bırakarak otuz iki yaşında yine İstanbul'da vefat etmiştir.

1. Hayatı

Osmanlı tasavvuf tarihinin meşhur eseri, *Tibyânü Vesail*'in müellifi Harîrizade, XIX. asrın ikinci yarısında İstanbul'da yaşamış meşhur mutasavvıflardandır. Cema-ziyelâhir 1267/Mart 1850 tarihinde İstanbul'da dünyaya gelmiştir.³

Halep'te bulunan *Harîrizadeler* diye mâruf sülâleden olup *Şeyh Ahmed er-Rifâî* (v. 578/1182)'in neslindedir.⁴

¹ *Ceride-i Süfiyye*, s. 82-358.

² Harîrizade Muhammed Kemaleddin, *Tibyânü vesaili'l-hakaik fî beyani selasili't-tarâik*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, nu.,430-432, III, vr. 304a; M. Sadık Vicdâni, *Tomar-ı turuk-ı aliyye, İstanbul,1338*, s.86; Osmanzade Hüseyin Vassaf , *Sefinetü'l-evliya şerh-ı esmar-ı esrar*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, no. 2303-2309, III, vr. 84a; Bursalı Mehmed Tahir, *Kibar-ı meşayih ve ulemadan on iki zatın teracim-i ahvali*, İstanbul, 1314,s.52.

³ *a.g.e.*, Seyyid İsmâil Sadık b. Vecihî Paşa'nın takrîzinden.

⁴ *a.g.e.*, III, 304b.

Harîrîzâde'nin babası *Şeyh Abdurrahman* da, meşâyih'ten bir zât idi. 1284/1867'de babası öldüğü zaman, henüz on yedi yaşlarında bulunan Harîrîzâde, bir müddet ticaretle uğraştı ise de, tekrar ilim tahsiline yönelmiştir.⁵

Harîrîzâde'nin, tasavvufî ve dinî bilgisini artırmak ve bazı meşâyihle görüşmek için kısa süreli bazı seyahatleri de olmuştur. Receb 1286/1869 tarihinde akrabalarını ziyaret etmek ve oradaki meşâyihle görüşmek için Haleb'e gitmiş, orada dört ay kadar kaldıktan sonra İstanbul'a dönmüştür.⁶

1289/1872'de İstanbul'da görüştüğü *Şeyh Seyyid Muhammed Nûru'l-'Arabî el-Hüseynî*'yi ziyaret için, bir yıl sonra 1290/1873'de Üsküb'e gitmiştir. Bu yolculuğu esnasında Selânik'e uğrayarak, orada bulunan *Şeyh Ali Rızâ Efendi* ve *Şeyh Edîb Sâlih Lütî* Efendilerle görüşmüştür.⁷

Özellikle meşhur evliyâyı ziyaret etmek için 1291/1874 tarihinde Mısır'a,⁸ ertesi sene de aynı maksatla Edirne'ye gitmiştir.⁹

Netice olarak merhum Haririzade'nin, ömrünü, seyahatleri hariç tutulursa, İstanbul'da geçirdiğini söyleyebiliriz.

Beş yaşında iken okumaya başlayan Harîrîzâde'nin tahsil hayatı da İstanbul'da geçmiştir. Önce *Hâfız Osman Efendi*'den bir müddet Kur'an-ı Kerim dersleri almış, sonra, Rüşdiyede sarf, nahiv, mantık ve âdâb gibi mukaddemât ilimlerini, iki kardeş olan *Ali* ve *Mevlâ Emîn Ankaravî* Efendiler'den okumuştur.¹⁰

Hadîs âlimlerinden *Allâme Şakir Efendi'nin Sahîb-i Buhârî* derslerine devam ettiği gibi,¹¹ 1286/1869'da Halep yolculuğundan *Şeyh Abdüllatîf el-Buhârî* ile İstanbul'a avdet ettikten sonra, onu evinde misafir ederek, kendisinden Hanefî Fıkıhına dair bazı metinler ve müsel¹² hadîsler okumuştur.¹³

⁵ *Tibyân*, III, vr. 304a; Abdülbaki Gölpınarlı, *Melâmîlik ve Melâmiler*, İstanbul, 1931, s. 326; *Tomar-ı Turuk*, s. 86.

⁶ *Tibyân*, III, vr. 304; *Melâmîlik ve Melâmiler*, s. 326.

⁷ *Tibyân*, III, vr. 304b; *Sefîne*, III, vr. 84a; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333, I, 155.

⁸ *Tibyân*, II, vr. 129a..

⁹ a.g.e, III, vr. 304a; *Melâmîlik ve Melâmiler*, s. 326.

¹⁰ *Tibyân*, göst. yer.

¹¹ *Müsel¹² Hadis*, rivayetinde râvilerden her biri tarafından *dinledim* veya *bize tahdis etti* veya *bize bildirdi* vb. ifadeler kullanılan veya râvilerin, rivâyet esnasında aynı söz ve filleri tekrar ederek rivayet ettikleri hadislerdir. Teselsül şeklindeki rivâyetler, *tedlis* ve *inkitâdan* uzak olurlar. bk. Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Baisu'l-hâsîs şerhu ihtisârî 'ulûmi'l-hadis*, Mısır 1958, s. 168; Talat Koçyigit, *Hadis İstılahları*, Ankara 1980, s. 310.

¹² Muallim Vahyi, *Bursalı Tâbir Bey*, İstanbul, 1335, s. 23; *Tibyân*, III, vr. 304a; *Kibâr-i Meşâyih*, s. 52.

¹³ *Tibyân*, III, vr. 304a; *Melâmîlik ve Melâmiler*, s. 326; *Tomar-ı Turuk*, s. 86; *Kibar-i Meşâyih*, s. 52.

Şeyh Kâsım el-Mağribî (v. 1298/1880)'nin *Câmi'u's-Sahîh* derslerine de devam etmiş, ayrıca *Allâme İbn 'Akile el-Mekkî*'nin *Müselâlat*'ını da ondan okumuştur.¹⁴

Harîrîzâde'nin, derinleşip meşhur olduğu saha her ne kadar tasavvuf ise de, kendisini fıkıh, tefsir ve hadîs gibi diğer dini ilimlerde de yetiştirmiştir.

Tasavvuf ilmini kendisinden tahsil ettiği Şeyh Seyyid Muhammed Nuru'l-'Arabî ile karşılaşmasını, Allah'ın bir lütfu olarak niteleyen Harîrîzâde,¹⁵ *Nûru'l-'Arabî* 1289/1872'de İstanbul'a geldiğinde, onu Boyacı köyündeki yalısında misafir etmiş ve ondan, *İbn Fâriz*, (v. 576/1180)'in *Kasidetü't-Tâiyye*'sini,¹⁶ *Şeyhu'l-Ekber Muhyiddin b. 'Arabi* (v. 638/1240)'nin "*Risâletü'l-ehadiyye*"sini¹⁷ ve "*Fususü'l-hikem*"ini¹⁸ okumuş ve ayrıca "melâmî hilâfetnâmesi" almıştır.¹⁹

¹⁴ a.g.e., III, 304a.

¹⁵ Şeyh Ebû Hafs Ömer b. Ali el-Farız el-Hamevî (v.576/1180), *et-Tâiyye fî't-tasavvuf*. Rivayet edilir ki, İbn Fâriz, bu eserini bitirince Resûlullah'ı rüyasında görmüş ve Peygamberimiz ondan, bu esere "*Nazmu's-sülûk*" ismini vermesini istemiştir. bk. K.Z., I, s. 365 vd. Bu eserin Davud b. Mahmud er-Rûmî el-Kayserî (v.751/1350) tarafından *Şerhu'l-kasideti'l-tâiyye* adında bir şerhi yapılmıştır. bk. T.S.A.Y., III, . 133; Br. Supp., II, s. 323; K.Z., I, s. 266.

¹⁶ Muhyiddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed b. el-'Arabî (v.638/1240), *Risâletü'l-ehadiyye*, bk. Supp. s. 792.

¹⁷ Şeyhu'l-Ekber, *Fususü'l-hikem*, adlı bu eserin ön sözünde der ki, "Muharrem ayı sonlarında Şam'da Resûlullah'ı rüyamda gördüm. Elinde bu kitap vardı. Bana, "*Bu kitaba Fususu'l-hikem ismini ver ve onu neşret, insanlar istifade etsin*", buyurdu. Ben de, peki dedim." bk. Br. Supp., I, 793; K.Z., I, 1263; O.M., II, 142; T.S.A.Y., III, s. 137.

¹⁸ Üçüncü dönem Melâmîliğinin kurucusu olan Muhammed Nuru'l-'Arabî, Mısır'dan gelip Rumeli'ye yerleştiğinden "*Arap Hoca*", Hz. Ali'nin *Noktatü'l-beyân*'ını şerhettiği için "*Noktacı Hoca*" diye tanınır. Hz. Hüseyin soyundan Kudüs'e gelip yerleşmiş bir aileye mensuptur. Dört yaşında babası vefat edince dayısı tarafından himaye edilmiştir. Küçüklüğünden itibaren başladığı tahsil hayatını *Ezher*'in meşhur âlimlerden ilim alarak devam ettirmiştir.

"*Fena makamları*" olarak bilinen "*tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfat, tevhîd-i zât*" makamlarını rüyasında bizzat Hz. Peygamber'in kendisine öğrettiğini söyler.

Muhammed Nuru'l-'Arabî, Anadolu'nun bazı şehirlerini dolaşarak Gelibolu'ya, oradan Selânik'e ve ardından Serez'e gitti. 1289/1872 yılında İstanbul'da bulunurken, Harîrîzâde ondan bir takım tarikat kitapları okumuştur.

Muhammed Nuru'l-'Arabî, rûhaniyet yoluyla ve Hz. Ali'nin delâletiyle *Hacı Bektaş-i Velî*'den *Bektaşîyye* tarikatını aldığı gib, *Harîrîzâde* de aynı vasıtasıyla Bektaşîyye Tarikatına intisap etmiştir.¹⁸ Böylece onun rûhaniyet yoluyla da intisabının olduğunu görüyoruz.

Çoğunluğu Türkçe olan otuzdan fazla eser telif eden Muhammed Nuru'l-'Arabî 29 Cemâziyelâhir 1305/1887'te Ustrumca'daki evinde vefat etti ve vefat eylediği odada defnolunarak orası türbe şekline ifrağ edilmiştir. (bk. *Tibyân*, III, 215, 304, 317; *Tomar-ı turuk*, s 89.)

¹⁹ *Tibyân*, III, vr. 304a.

Mühim eserleri tetkik maksadıyla bir ara Fatih Câmii dahilinde bulunan kütüphanenin hâfız-ı kütüplüğü vazifesinde bulunan Harîrîzâde'nin bu görevi hariç tutulursa, resmî bir görevi olmadığını, ömrü boyunca yoğun bir şekilde tasavvuf, tahsil-i ilim ve te'lif ile meşgul olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim hayatını anlatırken kullandığı; “*Bu kitap (Tibyân) kırkbirinci eserimdir. Şimdi İstanbul'da bulunmakta, ilim tahsili, tasavvufî eserler müzakeresi ve lâyük olmadığım halde tarikat vermekle meşgul olmuştum. Aynı zamanda maîset teminiyle de iştigal ediyorum. Bedenî bazı rahatsızlıklarla mübtelâyım*” gibi ifadeleri, resmî bir görevinin olmadığını, geçimini memuriyet dışı işlerle temin ettiğini göstermektedir.²⁰

“*Zâhir ve bâtın ulemaya hizmet etmeyi bana nasib kılan yüce Allah, bununla bana nimetini ihsan buyurmuştur*” diyerek istifâde ve istifâze edilen ulema ve meşâyih arasında bulunmanın değerine ve önemine işaret eden Harîrîzâde, hayır ile yâd edilmesine vesile olan meşhur eseri *Tibyân*'ın önsözünde, “*Zâhir ve bâtın ilimlerinden icâzet aldım. İlim meclislerinde yetiştim. Temiz sûfilerin feyizleriyle gerçek diriliği buldum*” demiştir.²¹

“*Hırka-ı Şerîf civârındaki hâne-i âlilerinde mütalaa ve telif ile meşgul oldukları gibi, müracaât eden tâlib-i râh-ı irfânı dahi Rabbânî ma'rifetlerden mahrûm bırakmazlardı*”.²²

Tibyân'ın telifi esnasında, bulunduğunu ifade ettiği bedenî rahatsızlıklarının ölümüne sebep olduğu düşünülebilir. Çok verimli, fakat kısa sayılabilecek bir ömür yaşayan²³ Harîrîzâde Muhammed Kemaleddin, “2 Zilka'de Cuma günü 1299/15 Eylül 1882 tarihinde dâr-i fânîden dâr-i cemâle irtihal etmiştir. Nâş-i şerîfleri ihtifâlât-ı lâyika ile kaldırılarak Eyüb'de Şeyh Hasib Efendi Dergâhına nakl ile, burada makbere-i mahsûsasına vedî'a-i Rahmân kılındı. Kabr-i şeriflerinin üzeri açıktır Haririzade'nin kabri, Eyüp Sultan Camii'nin yakınında bulunan Saçlı Abdurrahman Mescidi'nin bahçesinde dir.”

2. Eserleri

Otuz iki yaşında vefat eden Haririzâde Muhammed Kemaleddin Efendi, telif veya tercüme olarak kırk bir eser vermiştir. Örnek olarak bir kaç şunlardır:

1. *Tibyânü vesâilî'l-hakâik fî beyânî selâsilit'-tarâik*, Süleymaniye Ktp. , İbrâhim Ef. 430-432, Arşiv numarası 61, fotokopi No: 119. Üç büyük ciltten meydana gelmektedir. Tarikatlar ansiklopedisi durumunda olan bu eser, konusunda tek ve pek kıymetlidir.

²⁰ a.g.e., I, Müellifin önsözü.

²¹ *Osmanlı Müellifleri*, I, 156; *Kibâr-i Meşâyih*, s. 53.

²² Adı geçen bütün kaynaklar.

²³ *Tibyânü Vesâil*, tarafımızdan Türkçeye tercüme edilmektedir.

2. جواهر ملوك العلية في بواهر سلوك الشاذلية²⁴ *Cevâhiru mülûki'l-aliyye fî bevâhiri sülûk's-şâzeliyye*. Süleymaniye Ktp. , Unkapanı Şâzeli Tekyesi No: 57'de kayıtlı olup, 66 yaprak, güzel mukavva ciltli olup yazısı müellif hattıdır.
 3. أسرار المعين في شرح أسماء الأربعين *Esrâru'l-ma'in fî şerhi esmâi'l-erba'in*. Süleymaniye Ktp. , H. Mahmûd Ef. , No: 3034'de olan bu kitabın ilk sayfasında "Hacı Mahmûd Efendi Beşiktaş Vakıf kütüphaneleri ve T. C. Süleymaniye Kütüphanesi" damgaları bulunmaktadır.
 4. فجر الأسماء و صبح المسمى *Fecru'l-esmâ ve subhu'l-müsemmâ*. Süleymaniye Ktp. , H. Mahmûd Ef. , No: 3159'da kayıtlı olup, yirmi varaktan meydana gelen Türkçe tasavvufî bir şerhdîr.
 5. فصح در الأعلی شرح دور الأعلی *Fashu dürrî'l-ağlâ şerhu devri'l-a'lâ*. Süleymaniye Ktp. , Tırnovalı No: 964. 38 varak olup Osmanlıcadır. Muhyiddin b. Arabî'nin "Dürrü'l-ağlâ devru'l-a'la" adındaki Arapça hizbinin Osmanlıca şerhidir.
 6. عرفان العاشقين على برهان السالكين *İrfânü'l-âşikin 'alâ burhânü's-sâlikîn*. Süleymaniye Ktp. , H. Mahmûd Ef. , 2706. 29 varaktan meydana gelen bu risâle, Şeyh Muhammed Nuru'l-Arabî'nin "Nazaru't-tâlîbîn burhânü's-sâlikîn" adlı Arapça eserinin tercümesidir.
 7. كنز الفيض *Kenzü'l-feyz*. Süleymaniye Ktp. , H. Mahmûd Ef. , 2631. 104 varaktan meydana gelen bu kitabın hattı, rika olup müellifine aittir.
 8. المورد الخاص بالخواص في تفسير سورة الإخلاص *el-Mevridü'l-hâss bi'l-havass fî tefsîri sûreti'l-ihlâs*. Süleymaniye Ktp. , H. Mahmûd Ef. , 293, 13st. , 200 x 127, 127 x 70 mm. Tek nüsha olup, yazısı nesih, cildi sağlamdır.
- Bu eser, *İhlas Suresi Tefsiri* ismiyle tarafımdan neşre hazırlanmış ve 1996 yılında, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları tarafından yayınlanmıştır.
9. سير الأسماء و سر المسمى *Seyru'l-esmâ ve sırru'l-müsemmâ*. Süleymaniye Ktp. , Tırnovalı, 898/1, 185 x 115, 128 x 68 mm, 1-6 yk. , 17 st. Müellif hattı olup Türkçedir.
 10. شرح ورد الستار فتح الأسرار شرح ورد الستار *Şerhü viridi's-settâr (Fethü'l-esrâr şerhü viridi's-settâr)*. Harîrîzâde'nin matbu olan bir eseridir. Âmire matbaasında 15 Zilkâde 1287/1870'de tabedilmiştir. Türkçe olup, 207 sayfadır.

²⁴ Köprülü Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1976, s.409.

B- Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik Fi Beyanı Selasili't-Taraik

a) Kısaca Tavsîf

Harîrîzâde'nin *Tibyân* adlı yazma eseri üç büyük ciltten meydana gelmektedir. Tek nüsha olup, Süleymaniye kütüphanesinde bulunmaktadır. Fatih kütüphanesine vakfedilmiş, daha sonra bu kütüphaneye getirilmiştir. İbrâhim Ef. kısmı, nu. 430-432'de kayıtlı olup, yazısının Şeyh Bekir Siddîki tarafından, 1297/1879 tarihinde tamamlandığı, üçüncü cildin son varakındaki kayıttan anlaşılmaktadır. Kağıt ve yazı ölçüleri 215x144, 164x81 mm. , 21 st'tir.

Tibyan'ın birinci cildi, Mukaddimededen *hatm-i bâceğân*'ın sonuna kadar; ikinci cildi, *dâl* harfinden *Hizbu'd-dâî* nin sonuna kadar ve üçüncü cildi, *ğayn* harfinden *Kemâliyye* tarikatının sonuna kadar olup, toplam varak sayısı 1016'dır.

Tibyân'da hâkim lisan *Arapça* olmakla birlikte yer yer *Türkçe* ve *Farsça* metinlere de rastlanır.

Tibyân'ın birinci cildinin başında, iki takriz yazısından sonra, Müellifin takdim yazısı ve tarikat esaslarının ve beş ana tarikatın anlatıldığı *Mukaddimesi* yer almaktadır.

Bundan sonra Harîrîzâde, İslam'ın doğuşundan, kendisinin yaşadığı XIX. asra gelinceye kadar kurulmuş olan tarikatları, *hurûfu'l-hecâ* denilen alfabetik bir sıra ile verir. Her tarikatı anlatırken önce, kol bir tarikat ise hangi tarikatın şûbesi olduğunu, nisbet edilen şeyhinin tam isim ve künyesini ve çoğunlukla hicri vefat tarihini kaydeder. Mebnâsını yazdıktan sonra, tarikatın nisbet edildiği şeyhinin hayatını, tasavvufî hayatını, menâkıb, kerâmet ve bazı görüşlerini verir. Tarikatın sened ismiyle silsilesini de kaydeden müellif, bu arada o tarikatla ilgili daha geniş malûmatın bulunduğu kaynaklara da genelde işaret eder.

Tibyân'da vesîle düştükçe bazı tasavvufî konular ve kavramlar hakkında kısa veya uzun bilgi verilir.

Tibyân'ın kaynakları arasında, ana kaynak kitapların yanında, bazı tarikatların tanıtılmasında bir takım mektûb veya risâlenin yer alması, ona kaynakları bakımından da ayrı bir özellik kazandırmaktadır.

İlk tab'i 1919 yılında yapılan *İlk Mutasavvıflar* isimli eserinde merhûm *Fuad Köprülü*, *Tibyân* hakkında şunları söylemiştir: . . . üç büyük ciltten mürekebdir. Yüz elli kadar tarikat-ı sûfiyye pîrlerinin hâl tercemeleri ile kurdukları tarikatların mâhiyetlerinden bahseden cidden çok kıymetli bir eserdir. Basıldığı takdirde, tasavvuf tarihi ile uğraşanlar içine aslı bir kaynak vazîfesini görebilir.²⁵ Aynı konuda Dr. *Mustafa Tahralı* görüşünü şöyle açıklamıştır: *Tibyân; Kemâleddin*

²⁵ Tahralı Dr. Mustafa, *Ahmed al-Rifâ'i, sa vie, son oeuvre et sa Tariqa*, (Doktora tezi), Paris 1973.

Harîrîzâde tarafından yazılmış bir tarikatlar ansiklopedisidir. (. . .) Zannediyoruz ki, tarikatlar hakkında yazılmış en komple bir eserdir. İtinâlı bir neşre pek lâyıktır.²⁶

Şu ifadeler de Tibyan hakkında dile getirilmiştir:

“Tarikatlar hakkında en değerli bir mufassal Arapça üç cild bir eser vardır. Bu eserin yazarı Harîrîzâde Kemâleddîn Efendi, *Tibyânü vesâili'l-hakâik fî beyânî selâsili't-tarâik'tır. Tarikatlar hakkında en geniş malûmat bu eserde mevcuttur. Malesef henüz tercüme edilmemiştir*.”²⁷

Son melâmî piri Seyyid Muhammed Nûr'un halîfesi olan Harîrîzâde'nin bu eseri (Tibyân) üç cild olup 171 tarikattan bâhistir. *Tasavvuf Tarihi ve Edebiyatı ile meşgul olanlara kıymettâr bir me'haz olabilir.*”²⁸

Görüldüğü gibi kanaatlar, *Tibyân*'ın pek değerli bir eser olduğu ve neşredilmesinin pek faydalı olacağı konusunda birleşmektedir.

Bu büyük eser tarafımdan tahkik edilerek, fihrisleri hazırlanarak, her biri ortalama altı yüz sayfa olmak üzere yedi cilt halinde, Arapça olarak neşre hazırlanmış ve Türk Tarih Kurumu tarafından basımı kararlaştırılmıştır. Ardından Türkçeye tercümesini de tarafımdan gerçekleştirilecektir.

b. Tibyanu Vesail'de Anlatılan Tarikatlar Listesi

Tibyan'ın birinci cildinin başında yer alan Mukaddime'de, Zikir Telkini, (I, 3a); Zikir Telkini ile ilgili hadisler, (I 3a-4a.); Bey'at etme ahid alma, (5a-6b.); Hırka giyme, (7a-9a); İzin icazet ve hilafet, (9b-11a). gibi konular işlenir.

Ana Tarikatlar olarak, *Muhammediyye*, (I 11b-13a). *Sıddıkiyye*, (I 13a-18b). *Ömeriyye*, (I 19a-21a). *Osmaniyye*, (I 21a-23a). *Aleviyye*, (I 23a-32b). tanıtılır.

Bundan sonra Asri saadetten XIX. asra gelinceye kadar ortaya çıkmış tarikatların hepsi, hurufu'l-heca denilen alfabetik bir sıra ile anlatılır.

Bu vesile ile Tibyan'da geçen tarikatları, hangi cild ve hangi varaklar arasında anlatıldıklarını kaydederek, alfabetik bir sıra ile liste halinde vererek *Tibyan*'ın muhtevasını sunmak istiyorum:

²⁶ Şapalyo Enver Behnam, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, s.477.

²⁷ Gölpinarlı Abdülbâkî, *Melâmilik ve Melâmiler*, s.28.

²⁸ Sönmez Kutlu, “Alevîliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi”, *İslâmîyât*, Ankara, 2003, c. 6, sayı: 3, s. 50.

(A)

Abbasiyye: Şeyh Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Abdurrahman b. Ebi Bekr el-Ensari el-Endülüsi (v. 623/1225)'ye nisbet edilmiştir. Medyeniyeye'nin bir koludur. II 268b-270a.

Adiliye: Şeyh Bedreddin el-Adili'ye nisbet edilmiştir. Bk. Bedriye. II 268a.

Afifiyye: Şeyh Abdulvehhab b. Abdusselam el-Afifi el-Merzukî (v. 1180/1766)'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'nin bir koludur. II 294ab.

Ahmediyye: Dört kutuptan biri Şeyh Seyyid Ahmed el-Kebîr er-Rifaî'ye nisbet edilmiştir. Bk. Rifaiyye, I 41a.

_____, Dört kutuptan biri Ebu Ferhat Ahmed b. Ali b. İbrahim el-Hüseynî (v. 675/1276)'ye nisbet edilmiştir. I 41a-52b; Şubeleri, 51b.

_____, Şeyh Muhammed Şemseddin b. İsa Marmaravî Saruhanî (v. 910/1504)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'nin bir koludur. I 52b-65a. Şubeleri, I 64b.

_____, İmami Rabbanî Şeyh Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdullah el-Farûkî'ye nisbet edilmiştir. Nakşibendiyye'den Ahrariyye'nin bir koludur. Bk. Müceddiyye. I 65a.

Ahrariyye: Hoca Ubeydullah b. Hoca Mahmûd b. Şihabuddin el-Hüseynî (v. 895/1490)'ye nisbet edilmiştir. Şubeleri, I 34a-40a.

Alemiyye: Şeyh Ebu Muhammed Abdullah Şerif b. İbrahim Alemî'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Cezuliyye'nin bir koludur. II 299b-302a.

_____, Hz. Ali'ye nisbet edilmiştir. Bk. Ana Tarikatlar. II 302a.

Amudiye: Şeyh Said b. İsa Amudî'ye nisbet edilmiştir. Medyeniyeye'nin bir koludur. II 302b-303a.

Arifiyye: Şeyh Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ataullah el-Endelüsü (v. 536/1141)'ye nisbet edilmiştir. II 272b-273b.

_____, Şeyh Ebu'l-Abbas Ahmed b. Arus'a nisbet edilmiştir. II 272ab.

Assâliyye: Şeyh Ahmed b. Ali Harirî Assalî Halvetî (v. 1048/1639)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Cemaliyye'nin bir koludur. II 279a-289b.

Aşuriyye: Şeyh Salih Aşur Mağribî'ye nisbet edilmiştir. Burhaniyye'nin bir koludur. II 268a.

Ayderusiyye: Şeyh Ebu Muhammed Afifuddin Seyyid Abdullah Ayderûs (v. 865/1461)'a nisbet edilmiştir. Aleviyye'nin bir koludur. II 303a-314a).

A'zamiye: İmamı Azam Ebu Hanife Numan b. Sabit (v. 150/767)'e nisbet edilmiştir. I 79a-81b.

Azizan: Azizan lakabıyla tanınan Hoca Ali Ramaytanî'ye nisbet edilmiştir. Bk. Hacegân. II 273b.

Aziziye: Şeyh İzzeddin Abdulaziz b. Ahmed Dirîni Demirî Rifai (v. 694/1296)'ye nisbet edilmiştir. Rifaiyye'nin bir koludur. II 273b-279b.

(B)

Bahaiyye: Şeyh Muhammed Bahauddin Şah Nakşibend Buhari'ye nisbet edilmiştir. Bk. Nakşibendiyye. I 171b.

Bahşiyiye: Muhammed b. Muhammd b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Bahşi el-Halebî (v. 1098/1686)'ye nisbet edilmiştir. I 108ab.

Bayramiyye: Kutbu'l-muhakkikîn Şeyh Hacı Bayram Veli (v. 833/1429)'ye nisbet edilmiştir. I 172a-194b. Şubeleri, I 173b.

Bedeviye: Bk. Ahmediyye, I 110a.

Bedriye: Şeyh Bedreddin Muhammed b. İsrail (Kadı Sehavend) (v. 820/1417)'e nisbet edilmiştir. I 109a.

_____, Bedreddin Ebu Ömer Muhammed b. Ömer Adilî Mekki'ye nisbet edilmiştir. Sühreverdiyye'nin bir koludur. I 109a-110a.

Bekriye: Şeyh Muhammed Ebu'l-Mekârim Bekri (v. 994/1585)'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Vekaiyye'nin bir koludur. I 131a.

_____, Şeyh Şemseddin Mustafa b. Kemaleddin b. Ali b. Kemaleddin Sıddikî (v. 1162/1748)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Karabaşiyiye'nin bir koludur. I 140b-170a. Şubeleri, 171b.

Bektaşiyiye: Muhammed b. Bayram Hacı Bektaş Veli Nisaburî (v. 738/1337)'ye nisbet edilmiştir. I 128a-130b.

Betahiyye: Bk. Rifaiyye, I 128a.

Beyaniyye: Seyyid Ebu'l-Beyan Muhammed b. Mahfuz Kuraşî Dimeşki İbn Havranî (v. 551/1156)'ye nisbet edilmiştir.

Bistamiyye: İmam Ebu Yezid Tayfur Bistami'ye nisbet edilmiştir. Bk. Tayfuriyye, I 128a.

Beyyumiyye: Şeyh Ali Nureddin b. Şeyh Hicazî Beyyumî (v. 1182/1768)'ye nisbet edilmiştir. Ahmeddiyye'den Halebiyye'nin bir koludur. I 194b-197b.

Buhuriyye: Şeyh Muhammed Buhurî Edirnevî'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Ramazaniyye'nin bir koludur. I 109a.

Burhaniye: Dört kutuptan biri olan Burhaneddin b. İbrahim b. Ebu'l-mecd Dusukî (v. 676/1277)'ye nisbet edilmiştir. I 110a-127b. Şubeleri, 126b.

Büzürkân: Bk. Nakşibendiyye, I 128a.

(C)

Cebertiyye: Şeyh Şerafeddin Ebu'l-Marûf İsmail b. İbrahim b. Abdussamed Cebertî (v. 806/1403)'ye nisbet edilmiştir. Ekberiyiye'nin bir koludur. I 211a-212b.

Celvetiyye: Şeyh Aziz Mahmud Hüdayî Üsküdarî (v. 1038/1628)'ye nisbet edilmiştir. I 227a-245b.

Cemaliyye: Şeyh Muhammed Hamidullah Cemalî Bekrî (Cemal Halvetî Çelebî) (v. 876/1462)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'nin bir koludur. I 245b-254b; Şubeleri, I 254a.

_____, Şeyh Ebu Nizameddin Muhammed Cemaleddin Edirnevî (v. 1164/1750)'ye nisbet edilmiştir. Uşşakiyye'nin bir koludur. I 255a-268a; Şubeleri, I 255a.

Cerrahiye: Şeyh Nureddin Muhammed b. Abdullah İstanbulî (Cerrahî) (v. 1133/1720)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Ramazaniyye'nin bir koludur. I 212b-213b.

Cüneydiyye: Şeyh Ebu'l-Kasım Cüneyd Muhammed Harrraz (v. 299/911)'ye nisbet edilmiştir. I 268a-272b.

Cüzûliyye: Şeyh Abdullah Muhammed b. Süleyman Cüzûlî (v. 870/1465)'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Bedeviyye'nin bir koludur. I 217b-222a; Şubeleri, I 218b.

Çiştîyye: Kudvetuddin Şeyh Seyyid Ebu Ahmed Çiştî (v. 633/1235)'ye nisbet edilmiştir. I 220a-226b; Şubeleri, 226a.

(D)

Demirdaşıyye: Şeyh Muhammed Halvetî Muhammedî (Demirbaş) (v. 935/1529)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Rüşeniyye'nin bir koludur. II 27b-43a.

Derdiriyye: Şeyh Ebu'l-berekat Şihabuddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed Derdir Adevî Mısrî (v. 1201/1786)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyyeden Hafneviyye'nin bir koludur. II 6b-26a; Şubeleri, II 7a.

Desûkiyye: Bk. Burhaniyye, II 26a.

Dibiyye: Şeyh Salih Ebu'l-Hasan Ali b. Hızır Dibî Hazrecî (v. 719/1319)'ye nisbet edilmiştir. II 43a.

Dücaniyye: Şeyh Şihabuddin Seyyid Ahmed Dücanî'ye nisbet edilmiştir. Medeniyye'den Meymûniyye'nin bir koludur. II 2a-6b.

(E)

Ebheriyye: Şeyh İmam Ebu Reşîd Kutbuddin Ebu Bekir Ebherî (v. 572/1177)'ye nisbet edilmiştir. I 32b-33b; Şubeleri, 33a.

Edhemiyye: Şeyh Ebu İshak İbrahim b. Edhem b. Süleyman b. Mansûr'a nisbet edilmiştir. I 69b-71a.

Ehdeliyye: Şeyh Seyyid Ebu'l-Hasan Ali Ehdel Hüseyinî (v. 1013/1604)'ye nisbet edilmiştir. Kadiriyye'nin bir koludur. I 106a-108a; Şubeleri, I 107b.

Ekberiyye: Şeyhi Ekber Seyyid Ebu Abdillâh Muhammed Muhyiddin b. Ali b. Arabî Endelüsî Mekkî (v. 637/1239)'ye nisbet edilmiştir. I 86b-101b; Şubeleri, I 97b.

Enesiyye: Hz. Enes b. Malik b. Nadir Neccar Ensarî (v. 93/711)'ye nisbet edilmiştir. I 101b-103b; Şubeleri, 102b.

Ensariyye: Hereviyye tarikatıdır. I 104a.

Erdebiliyye: Şeyh Seyyid Safiyyuddin Erdebilî'ye nisbet edilmiştir. Ebheriyye'nin bir koludur. Bk. Safeviyye, I 71ab.

Esediyye: Şeyh Seyyid Ebu Muhammed Abdullâh b. Ali Esedî'ye nisbet edilmiştir. Kadiriyye'nin bir koludur. I 72b-76b.

Eşrefiyye: Şeyh Seyyid Abdullâh b. Eşref b. Muhammed Mısırî Hüseyinî (v. 874/1469)'ye nisbet edilmiştir. I 76b-79a.

Ezheriyye: Şeyh Abdullâh Muhammed b. Abdurrahman Ezherî'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Hafneviyye'nin bir koludur. I 71b.

(F)

Fazliyye: Şeyh Seyyid Cemaleddin Muhammed b. Fazlullâh Hindî (v. 1029/1619)'ye nisbet edilmiştir. III 32a-38a.

Feyziyye: Bk. Hülvetiyye, III 38a.

Firdevsiyye: Şeyh Rükneddin Firdevsî (v. 724/1323)'ye nisbet edilmiştir. Kübreviyye'nin bir koludur. III 31b-32a.

Fütüvvetiyye: Seyyid Ali Hemedanî'ye nisbet edilmiştir. Kübreviyye'nin bir koludur. III 22a-31b.

(G)

Garibiyye: Şeyh Muhammed Garibullâh Hindî'ye nisbet edilmiştir. Kadiriyye'nin bir koludur. III 1a-3a.

Gavsiyye: Şeyh Hamidullâh (Gavs) Hüseyinî Seyyid Muhammed (v. 970/1562)'e nisbet edilmiştir. Şuttariyye'nin bir koludur. III 12b-19a.

Gaysiyye: Şeyh Kebir Seyyid Ebu'l-Gavs b. Cemil (v. 651/1253)'ye nisbet edilmiştir. Ehdeliyye'nin bir koludur. III 19b-23a.

Gaziyye: Şeyh Ebu'l-Kasım el-Gazî (v. 981/1573)'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Raşidiyye'nin bir koludur. Bk. Kasımıyye, III 1ab; Şubeleri, III 1a.

Gazzaliyye: Hüccetu'l-İslâm Ebu Hamid Zeynuddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed et-Tusî el-Gazzalî (v. 505/1111)'ye nisbet edilmiştir. III 3a-12a.

Gülşeniyye: Şeyh İbrahim Gülşenî b. Şeyh Fakih Mevlana Muhammed b. Mevlana Hacı İbrahim b. Şeyh Şihabeddin'e nisbet edilmiştir. III 87a-90b; Şubeleri III 90b.

(H)

- Haccaciyye*: Şeyh Salih Ebu'l-Haccac Yusuf b. Abdurrahîm Mağribî (v. 642/1244)'ye nisbet edilmiştir. Medyeniyye'nin bir koludur. I 273a-274b.
- Hacegâh*: Hoca Abdullh b. İmam Abdulcemil Gucduvanî (v. 575/1179)'ye nisbet edilmiştir. I 377b-391a; Şubeleri, I 390b.
- Haddadiyye*: Seyyid Şeyh Abdullah b. Alevî Haddad'a nisbet edilmiştir. (v. 1132/1719). Aleviyye'nin bir koludur. I 274b-289a.
- Hafifiyye*: Şeyh Ebu Abdullah Muhammed b. Hafif Şirazî (v. 371/981)'ye nisbet edilmiştir. I 339b-343a.
- Hakîmiyye*: Şeyh Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Hüseyin Tirmizî el-Hakîm (v. 255/869)'e nisbet edilmiştir. I 303a-304b.
- Halebiye*: Şeyh Ahmedî Halebî'ye nisbet edilmiştir. I 306ab.
- Halidiyye*: Şemsu'l-mearif Ebu'l-Baha Şeyh Ziyauddin Mevlana Halid b. Ahmed b. Hüseyin Osmanî (v. 1242/1826)'ye nisbet edilmiştir. Mazhariyye'nin bir koludur. I 328a-329b.
- Halvetiyye*: Şeyh Ebu Abdullah Siracuddin Ömer b. Şeyh Ekmeluddin Halvetî (v. 750/1349)'ye nisbet edilmiştir. Ebheriyye'den Zahidiyye'nin bir koludur. I 343a-377a; Şubeleri, 345b.
- _____, Şeyh Arif Muhammed Cemaleddin Halvetî'ye nisbet edilmiştir. Kübreviyye'nin bir koludur. I 377a.
- Harfiyye*: Şeyh Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed Necîb Harranî (v. 637/1240)'ye nisbet edilmiştir. I 289a.
- Haririyye*: Burhaneddin Ebu'l-Hasan Ali Harirî (v. 654/1248)'ye nisbet edilmiştir. I 289a-293b.
- Harraziyye*: Şeyh Ebu Said Ahmed b. İsa Harraz Bağdadî (v. 279/892)'ye nisbet edilmiştir. I 329b-332b; Şubeleri, 332a.
- Hafneviyye*: Şeyh Seyyid Şemseddin Muhammed b. Salim Hafnî Halvetî (v. 1181/1767)'ye nisbet edilmiştir. I 293b-301a; Şubeleri, 299b.
- Hemedaniyye*: Şeyh Seyyid Şemseddin Muhammed b. Salim Hafnî Halvetî (v. 1181/1767)'ye nisbet edilmiştir. I 293b-301a; Şubeleri, 299b.
- _____, Şeyh Seyyid Ali b. Şihabuddin Hemedanî (v. 786/1385)'ye nisbet edilmiştir. III 255a-263a; Şubeleri, III 257a.
- Hereviyye*: Şeyhu'l-İslâm Ebu İsmail Abdullah b. Ebu Mansur Muhammed Ensarî Herevî (v. 481/1088)'ye nisbet edilmiştir. Bk. Ensariyye, III 247b-252a.
- Hevvariyye*: Şeyh Ebu Bekir b. Hevvarî Betayihî'ye nisbet edilmiştir. III 263ab; Şubeleri, III 263a.

Hızırîyye: Hz. Mevlana Ebu'l-Abbas Hızır'a nisbet edilmiştir. I 332b-339b.

Hikemiyye: Şeyh Muhammed b. Ebu Bekir Hikemî'ye nisbet edilmiştir. Kadiriyye'nin bir koludur. I 301a-302b.

Hilaliyye: Şeyh Arif Muhammed Hilal b. Ömer Hemedânî Kadirî (v. 1147/1734)'ye nisbet edilmiştir. Kadiriyye'nin bir koludur. III 252a-255a.

Hurufîyye: Şeyh Fazlullah Hurufî (v. 696/1296)'ye nisbet edilmiştir. I 289a.

Hüdatiyye: Bk. Celvetiyye, III 247a.

Hülvetiyye: Şeyh alim Seyyid Feyzuddin Hüseyin Ebu'l-Feyz Hüseyinî (v. 1309/1891)'ye nisbet edilmiştir. I 306b-310b.

(İ)

İbadiyye: Şeyh Abdullah b. Muhammed b. İbad Yemenî'ye nisbet edilmiştir. Aleviyye'nin bir koludur. II 268b.

İdrisiyye: Şeyh Gavsü'l-azam Ahmed el-Fasî (v. 1253/1837)'ye nisbet edilmiştir. I 65b-69b.

İkaniyye: Şeyh Kemal İkanî'ye nisbet edilmiştir. Yeseviyye'nin bir koludur. I 108a.

İlmiyye: Şeyh Ebu Muhammed Mevlâ Abdullah Şerif b. İbrahim İlmi'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Cezuliyye'nin bir koludur. II 299b-302a.

İseviyye: Şeyh Muhammed b. İsa Meknasî Mağribî'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Cezuliyye'nin bir koludur. II 314a-319b.

İshakiyye: Şeyh Ebu İshak İbrahim b. Şehriyar Kazerûnî (v. 426/1035)'ye nisbet edilmiştir. Afifiyye'nin bir koludur. I 71b-72b; Şubeleri, I 72a.

İşkiyye: Şeyh Ebu Yezid İşki'ye nisbet edilmiştir. II 292b-293b.

(K)

Kadiriyye: Dört kutuptan biri Gavs es-Samedânî Sultani evliya Ebu Salih Seyyid Şeyh Muhyiddin Abdulkadir Gilâni (v. 490/1096)'ye nisbet edilmiştir. III 38a-57b; Şubeleri, III 48b.

Kalenderiyye: Şeyh Sultan Muhammed Semaî Divanî (v. 936/1529)'ye nisbet edilmiştir. Mevleviyye'nin bir koludur. III 75a-77b; Şubeleri, III 77b.

Karabaşîyye: Şeyh Seyyid Alauddin Ali b. Seyyid Şeyh Muhammed Nakşibendî Hüseyinî (v. 1097/1685)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Şabaniyye'nin bir koludur. III 58a-71a; Şubeleri, III 61a.

Kasaniyye: Şeyh Şemseddin Ahmed Kasanî'ye nisbet edilmiştir. Nakşibendiyye'den Ahrariyye'nin bir koludur. III 78a-80a.

Kasımiyye: Bk. Gaziyye, III 57a.

Kassariyye: Şeyh Ebu Salih Hamdûn b. Ahmed Kassar Nisaburî'ye nisbet edilmiştir. III 74a.

Katnaniyye: Şeyh Hasan Katnanî (v. 747/1346)'ye nisbet edilmiştir. Rifaiyye'nin bir koludur. III 74a-7a.

Kazerûniyye: Bk. İshakiyye, III 78a.

Keyyaliyye: Şeyh İsmail'e nisbet edilmiştir (v. 656/1268). Rifaiyye'nin bir koludur. III 94a-95b.

Kuşeyriyye: İmam Alim Şeyh Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevazin Kuşeyrî (v. 467/1072)'ye nisbet edilmiştir. III 71b-74a.

Kübreviyye: Şeyh Ebu'l-Cenâb Ahmed b. Ömer Necmeddi Kübra'ya nisbet edilmiştir. III 80a-87a; Şubeleri, III 83b.

Kümevliyye: Kümevl b. Ziyad (v. 82/701)'a nisbet edilmiştir.

(M)

Mazhariyye: Şeyh Şah Şemseddin Habibullah Cana Canan Mazhar Devhlevî (v. 1195/1780)'ye nisbet edilmiştir. Nakşibendiyye'den Müceddidiyye'nin bir koludur. III 136b-139b; Şubeleri, III 139b.

Medariyye: Şeyh Bediuddin Şah Medar (v. 840/1438)'a nisbet edilmiştir. III 110b-112b.

Medeniyye: Şeyh Muhammed Hasan b. Zafir Medeni'ye nisbet edilmiştir. Şaze-liyye'den Zerrukiyye'nin bir koludur. III 113a-118a.

Medyeniyye: Şeyh Ebu Medyen Şuayb b. Hüseyin Mağribî (v. 590/1193)'ye nisbet edilmiştir. Şuaybiyye de denir. III 118a-121b; Şubeleri, III 120a.

Mehdeviyye: Şeyh Muhammed b. Abdulaziz'e nisbet edilmiştir. Medyeniyye'nin bir koludur. III 169ab.

Melamiyye: Şeyh Ebu Salih Hamdun Kassar (v. 271/885)'a nisbet edilmiştir. III 140/148a).

Meşîşiyiyye: Şeyh Ebu Muhammed Abdussela b. Meşîş b. Mansur b. İbrahim Mağribî (v. 622/1226)'ye nisbet edilmiştir.

Metbuliyye: Şeyh İbrahim Metbulî (v. 880/1475)'ye nisbet edilmiştir. III 95b-98b.

Mevleviyye: Şeyh Mevlana Celaleddin Muhammed b. Bahauddin Sıddîkî (v. 712/1313)'ye nisbet edilmiştir. III 148a-169b; Şubeleri, III 148b.

Meymuniyye: Şeyh Seyyid Ebu'l-Hasan Ali b. Meymun Mağribî (v. 917/1511)'ye nisbet edilmiştir. Medyeniyye'nin bir koludur. III 170b-178b; Şubeleri, III 177a.

Mısrıyye: Mürşid-i kamil Şeyh Muhammed Niyazı Mısrî Halvetî (v. 1105/1693)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Ahmediyye'nin bir koludur. III 129b-134b.

Muhammediyye: Bk. Ana Tarikatlar.

Muhasibiyye: Şeyh Haris b. Esed Muhasibî (v. 243/857)'ye nisbet edilmiştir. III 108a-110b.

Muhyeviyye: Ekberiyeye'nin bir adıdır. III 121b.

Muradiye: Şeyh Seyyid Muhammed b. Murad b. Ali Davud b. Kemaleddin Hüseyinî Nakşibendî (v. 1132/1719)'ye nisbet edilmiştir. Nakşibendiyeye'den Müceddidiyye'nin bir koludur. III 121b-124b.

Muslihiyye: Şeyh Muslihuddin Mustafa Tekfurdağî Halvetî (v. 1099/1688)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Sinaniyye'nin bir koludur. III 136ab; şubeleri, III 136b.

Müceddidiyye: İmami Rabbanî Şeyh Ahmed b. Abdulehad Farukî (v. 971/1564)'ye nisbet edilmiştir. Nakşibendiyeye'den Ahrariyye'nin bir koludur. III 98a-108a; Şubeleri, III 101a.

Mustariyye: Şeyh Muhammed b. Ahmed Meknasî Mağribî Mustar'a nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Cezüliyye'nin bir koludur. III 135a-136a.

(N)

Nakşibendiyye: Şeyh Bahauddin Muhammed b. Muhammed Buharî (v. 791/1389)'ye nisbet edilmiştir. III 195b-205a; Şubeleri, III 201b.

Nasriyye: İmam Şeyh Ebu Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Ahmed b. Nasır (v. 1085/1674)'a nisbet edilmiştir. III 178b-180a; Şubeleri, III 179b.

Nasubiyye: Şeyh Ebu'l-â'lâ Muhammed Nasuhî Üsküdarî (v. 1130/1718)'ye nisbet edilmiştir. III 180a-195a.

Neveviyye: Şeyh İmam Muhyiddin Ebu Zekeriyya Yahya b. Şerafeddin Nevevî (v. 670/1271)'ye nisbet edilmiştir. III 217a-221a.

Nizamiye: Şeyh Muhammed b. Ahmed Halidî (Nizamu'l-Evliya) (v. 725/1325)'ye nisbet edilmiştir. Çiştîyye'nin bir koludur. III 195ab.

Nurbahşiyye: Şeyh Muhammed Nurbahş Buharî'ye nisbet edilmiştir. Kübreviyye'den Hemedaniyye'nin bir koludur. III 205a-208a.

Nuriye: Şeyh Ebu'l-Hasan Ahmed b. Muhammed Nurî (v. 286/899)'ye nisbet edilmiştir. III 208a-210b.

_____, Şeyh Nureddin Abdurrahman İsfereñî (v. 639/1241)'ye nisbet edilmiştir. Kübreviyye'nin bir koludur. III 210b-212b; Şubeleri, III 211b.

_____, Şeyh Nureddin Habibullah'a nisbet edilmiştir. Rifaiyye'nin bir koludur. III 212b-214b.

_____, Bk. Cerrahiyye III 214b.

_____, Şeyh Seyyid Muhammed Nuru'l-Arabî Hüseyinî Nakşibendî Halvetî Melamî (v. 1305/1887)'ye nisbet edilmiştir. III 214b-217a.

(R)

- Ramazaniyye*: Şeyh Ramazan Karahisarî Halveti (v. 1025/1616)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Ahmediyye'nin bir koludur. II 66a-68a; Şubeleri, II 67a.
- Raşidiyye*: Şeyh Ebu'l-Hasan Ahmed b. Yusuf Raşidî (v. 927/1521)'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Zerrukiyye'nin bir koludur. II 43b-44a; Şubeleri, II 44a.
- Reslaniyye*: Şeyh Reslan b. Yakub b. Abdurrahman b. Abdullah Dimeşki (v. 695/1296)'ye nisbet edilmiştir. Ukayliyye'nin bir koludur. II 44a-52a; Şubeleri, II 47a.
- Rifaiyye*: Seyyid Mevlana Şihabuddin Ebu'l-Abbas Şeyh Ahmed Rifaî (v. 500/1106)'ye nisbet edilmiştir. II 52a-62a; Şubeleri, II 59a.
- Rumiyye*: Şeyh İsmail b. Şeyh Ali Tosyavî (v. 1053/1643)'ye nisbet edilmiştir. Kadiriyye'nin bir koludur. II 69b-70b.
- Rüşeniyye*: Şeyh Ömer Dede Aydınî Ruşenî (v. 892/1487)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'nin bir koludur. II 68a-69b; Şubeleri, II 69b.
- Rükniyye*: Şeyh Ebu'l-Mekarim Rüknüddin Alauddevle Ahmed b. Muhammed (v. 736/1336)'e nisbet edilmiştir. Kübreviyye'den Nuriyye'nin bir koludur. II 62a-66a; Şubeleri, II 65a.

(S)

- Sabiriyye*: Şeyh Hoca Alauddin Ali Ahmed Sâbır (v. 690/1292)'a nisbet edilmiştir. Çiştîyye'nin bir koludur. II 219a.
- Sa'diyye*: Şeyh Ebu'l-Futûh Sadeddin Muhammed Cibavî b. Şeyh Yunus Şeybanî (v. 700/1300)'ye nisbet edilmiştir. Şeybaniyye'nin bir koludur. II 129b-139a; Şubeleri, II 131a.
- Safeviyye*: Şeyh Seyyid İshak Safiyyuddin Hüseyinî (v. 735/1334)'ye nisbet edilmiştir. Ebheriyye'den Zahidiyye'nin bir koludur. II 222a-225b; Şubeleri, II 222b.
- Salahiyye*: Şeyh Salahuddin Balıkesirî Uşşakî (v. 1197/1782)'ye nisbet edilmiştir. Uşşakiyye'den Halvetiyye'nin bir koludur. II 225b-240b.
- Sanhaciyye*: Şeyh Ebu'l-Abbas Ahmed'e nisbet edilmiştir. Bk. Arifiyye. II 240b.
- Saviyye*: Şeyh Ahmed b. Muhammed Malikî Savî (v. 1241/1825)'ye nisbet edilmiştir. II 219a-222a.
- Sayyadiyye*: Şeyh Seyyid İzzeddin Ahmed Sayyadî (v. 670/1271)'ye nisbet edilmiştir. Rifaiyye'nin bir koludur II 262a-263b.
- Sehliyye*: Şeyh Ebu Muhammed Şehl b. Abdullah Tüsterî (v. 283/896)'ye nisbet edilmiştir. II 160b-164b; Şubeleri, II 163b.

Semmaniyye: Şeyh Ebu Abdulkerim Medenî (v. 1189/1775)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Bekriyye'nin bir koludur. II 140b-142b.

Seyyariyye: Şeyh Ebu'l-Abbas Kasım b. Kasım Mehdî Seyyarî (v. 342/953)'ye nisbet edilmiştir. II 164b-167a.

Sezaiyye: Şeyh Hasan b. Ali Moravî (v. 1151/1738)'ye nisbet edilmiştir. II 126b-129a.

Sinaniyye: Şeyh İbrahim b. Abdurrahman Halvetî (Ümmi Sinan) (v. 976/15568)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Ahmediyye'nin bir koludur. II 142b-144a; Şubeleri, II 144a.

Sufiyye: Şeyh Ebu Haşim Sufî (v. 155/772)'ye nisbet edilmiştir. II 240b-262a.

Sühreverdiyye: Şeh Şihabuddin Ebu Hafs Sühreverdi Bekrî (v. 632/1234)'ye nisbet edilmiştir. II 149a-160b; Şubeleri, II 150b.

Sünbülüyye: Şeyh Yusuf Sinanuddin (Sünbül Sinan) b. Kaya Bey (v. 936/1630)'e nisbet edilmiştir. II 144a-149a.

Sütûhiyye: Şeyh Abdurrahman Kebir Sütûhî'ye nisbet edilmiştir. Bk. Ahmediyye. II 129ab.

Suudiyye: Şeyh Salih Ebu Suud b. Şaban Kureşî (v. 644/1246)'ye nisbet edilmiştir.

(Ş)

Şa'banıyye: Seyyid Şeyh Şaban Veli Kastamonî (v. 976/1568)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Cemaliyye'nin bir koludur. II 192a-209b; Şubeleri, II 204a.

Şa'ranıyye: Şeyh İmam Seyyid Abdulvehhab Şa'ranî (v. 964/1556)'ye nisbet edilmiştir. II 204a-209b.

Şattariyye: Şeyh Seyyid Abdullah Şattarî'ye nisbet edilmiştir. Işıkıyyenin bir koludur II 185a-192a.

Şazeliyye: Şeyh Seyyid Takıyyuddin Ali b. Abdullah Şazelî Hüseyinî'ye nisbet edilmiştir. II 167a-180a.

Şah alemiyye: Şeyh Şah Alem Mahdumi Cihaniyan b. Ebu Muhammed (v. 880/1475)'e nisbet edilmiştir. Ebheriyye'nin bir koludur. II 180b-181a.

Şemsiyye: Seyyid Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Arif Hasan Zilî (v. 1006/1597)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'nin bir koludur. II 209b-216b.

Şernûbiyye: Şeyh Seyyid Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Osman Şernûbî Burhanî'ye nisbet edilmiştir. II 181b-185a.

Şeybaniyye: Şeyh Seyyid Ebu Muhammed Yusuf b. Yusuf Şeybanî (v. 616/1219)'ye nisbet edilmiştir. II 218a-219a; Şubeleri, II 219a.

Şinnaviyye: Şeyh Seyyid Ömer Şinnavî'ye nisbet edilmiştir. Ahmediyye'nin bir koludur. II 217a.

Şu'aybiyye: Şeyh Seyyid Ebu Medyen Şu'ayb Mağribî Tilemsanî'ye nisbet edilmiştir. Bk. Medyeniyye. II 209b.

(T)

Taciyye: Şeyh Tacuddin b. Zekeriyya b. Osman Nakşibendî Hanefî (v. 1050/1640)'ye nisbet edilmiştir. Nakşibendiyye'den Ahrariyye'nin bir koludur. I 197a-209a.

Tağlibiyye: Şeyh Arif Muhammed Ebu Tağlib b. Salim Şeybanî'ye nisbet edilmiştir. Sa'diyye'nin bir koludur. I 210b-211a.

Tayfuriyye: Ebu Yezid Tayfûr b. İsa Bistamî (v. 261/874)'ye nisbet edilmiştir. II 263b-268a; Şubeleri, II 267a.

Taziye: Şeyh Ebu Salim İbrahim Tazi'ye nisbet edilmiştir. Medyeniyye'nin koludur. I 209a-210b.

(U)

Ukayliyye: Şeyh 'Ukayl Menbecî b. Şihabuddin Ahmet Betayihî'ye nisbet edilmiştir. Harraziyye'nin bir koludur. II 294b-299b; Şubeleri, II 298a.

Uşşakiyye: Şeyh Hüsameddin Hasan Buharî 'Uşşakî (v. 1000/1592)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'nin bir koludur. II 290b-292b; Şubeleri, 292b.

Uceyliyye: Şeyh Arif Gavs Ahmed b. Musa b. Ali b. Ömer 'Uceyl b. Muhammed'e nisbet edilmiştir. Hikemiyye'nin bir koludur. II 270b-272a.

Üveysiye: Üveys b. Malik Karanî Yemenî (v. 25/645)'ye nisbet edilmiştir. I 104a-106a; Şubeleri, I 106a.

(V)

Vefaiyye: Şeyh Seyyid Ebu'l-Vefa Muhammed Kürdî'ye nisbe edilmiştir. Hevaziyye'nin bir koludur. III 221a-225a; Şubeleri III 224a.

Vefaiyye: Şeyh Muhammed Vefâ b. Muhammed b. Necmeddin Mağribî'ye nisbet edilmiştir. III 225a-247a; Şubeleri, III 246b.

(Y)

Yafi'iyye: Şeyh İmam Abdullah b. Esad b. Ali Yafi'î Kadiri'ye nisbet edilmiştir. Kadiriyye'den Ekberiyye'nin bir koludur. III. 263b-265a.

Ya'izziiyye: Şeyh Ebu Ya'izz b. Meymun Henkûri'yi nisbet edilmiştir.

Yemeniye: Bk. Esediyye. III 269b.

Yeseviyye: Şeyh Hoca Ahmed Yesevî (v. 562/1166)'ye nisbet edilmiştir. III 265a-267a; Şubeleri, III 266a.

Yunusiyye: Bk. Şeybaniyye. III 269b.

(Z)

Zahidiyye: Şeyh Tacuddin İbrahim Zahid Geylanî (v. 690/1291)'ye nisbet edilmiştir. Ebheriyye'nin bir koludur. II 70a-72a; Şubeleri, II 71b.

Zerrukiyye: Şeyh Ebu'l-Abbas Şihabuddin Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. İsa Zerrûk (v. 899/1493)'ye nisbet edilmiştir. Şazeliyye'den Vefaiyye'nin bir koludur. II 72a-101a; Şubeleri, II 77a.

Zeyle'iyye: Şeyh Safiyyuddin Ahmed b. Ömer Zeyla'î'ye nisbet edilmiştir. II 102ab.

Zeyniyye: Şeyh Zeynuddin Ebu Bekir Hafî' (v. 838/1435)'ye nisbet edilmiştir. Sühverdiyye'nin bir koludur. II 102b-126b; Şubeleri, II 106b.

Zühriyye: Şeyh Ahmed Zührî Kayserî (v. 1157/1744)'ye nisbet edilmiştir. Halvetiyye'den Muslihiyye'nin bir koludur. II 101a-102a.

C) Tibyanü Vesaili'l-Hakaik Fi Beyani Selasili't-Taraik'a Göre Bektaşilik

Burada mukayese etmeye imkan versin diye, önce DİA'daki bilgileri esas alarak genel kaynaklara göre Bektaşilik, ardından da Tibyanü Vesail'e göre Bektaşilik başlıkları altında bilgiler sunmak istiyorum.

a) Genel/Umumi kaynaklara göre Bektaşilik

XIII. yüzyılda Kalenderilik içinde teşekküle başlayıp XV. yüzyılın sonlarında Hacı Bektaş Veli an'aneleri etrafında Anadolu'da ortaya çıkan Bektaşilik, Yeniçeri Ocağı'nın kuruluşundaki rolü dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu tarihi boyunca nüfuzunu korumuştur.

Bektaşilik, özellikle arzettiği farklı dinî inanç ve telakkileri birleştirici (syncretique) yapı sebebiyle eskiden beri çok ilgi çeken ve çok araştırılan bir tarikat olmuştur.

Tâcü'l-ârifin Seyyid Ebü'l-Vefâ el-Bağdâdî'nin (v. 501/1107) kurduğu Vefâiyye tarikatı, Anadolu'daki Kalenderiyye, Haydariyye, Yeseviyye zümrelerine de benimsendi. Bunlar, daha çok Kalenderi, Haydarî ve Vefâî dervişleri vasıtasıyla Orta ve Batı Anadolu'da ve sonra da Rumeli'de faaliyetlerini devam ettirdiler.

Hacı Bektaş'ın yakını olup onun vefatından sonra zaviyenin başına geçen Abdal Musa, Hacı Bektaş menkıbelerinin gaziler arasında yayılmasını sağladı. Hacı Bektaş'ın bir Vefâî şeyhi olan Baba İlyas'ın halifesi ve aynı zamanda bir Haydarî şeyhi bulunduğu malumdur.

Bektaşiliğin Sünnî bir tarikat olarak teşekkül ettiğini, fakat Balım Sultan'dan sonra bu niteliğini değiştirdiğini kabul edenler vardır.

Osmanlılar'ın Rumeli'deki fetihlerine paralel olarak Bektaşî dervişleri çalışmalarını Yunanistan, Arnavutluk, Romanya ve Bulgaristan'da sürdürmüşlerdir.

XIV. yüzyılın ikinci yarısında Azerbaycan'da doğan ve yayılan Hurufilik, kurucusu Fazlullah-ı Hurûfî'den sonra Anadolu'ya da nüfuz ederek XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rumeli topraklarına geçti. Fazlullah, Kalenderîler aracılığıyla en yüksek Bektaşî evliyası arasına girdi.

XV. yüzyılın özellikle son çeyreğinde, muhtemelen 907/1501 yılında Dime-toka'daki meşhur Kızıldeli Dergâhı'ndan alınıp Anadolu'da Hacı Bektaş Dergâhı'nın başına getirilen Balım Sultan, "Hak-Muhammed-Ali" tarzında ifade edilen uluhiyyet mefhumunu ve on iki İmam kültünü Bektaşîliğin esasları arasında en baş yere yerleştirdi.

Vahdet-i vücûd anlayışını benimseyen Bektaşîliğin bütün âyin ve erkânı, "dört kapı-kırk makam" şeklinde ifade edilen meşhur tasavvufî telakkiye dayandırılır. Kul ancak şeriat, tarikat, marifet ve hakikat kapılarını ve her kapıdaki on makamı geçerek Hakk'a ulaşır. Bütün âyin ve erkân kulun bu yolculuğunu temsil eder.

Bektaşîliğin ibadet anlayışı, en eski ve temel âyin olan âyin-i Cem'de kendini gösterir. En az bunun kadar önemli bir temel âyin de "ikrar âyini" denilen tarikata giriş merasimidir. Bu iki büyük âyinin dışında muharrem matemi, baş okutma ve düşkünlük gibi muhtelif vesilelerle icra edilen daha başka âyin ve erkânlar da vardır. Bütün bu âyinler sırasında saz refakatinde nefes denilen ilâhiler söylenir. Ayrıca kurban kesme, dolu içme, lokma yeme vb. birtakım erkânlarla mahsus "terceman" ve "gülbank" adı verilen seçili dualar okunur. Meşhur "eline, diline, beline sahip olma" düsturu da Bektaşîliğin ayrırcı bir niteliğidir.

Bektaşîler Millî Mücadele yıllarında Anadolu hükümetinin yanında yer almışlar, başta Hacı Bektaş Tekkesi şeyhi Çelebi Cemâleddin Efendi olmak üzere diğer tarikat mensupları gibi onlar da Millî Mücadele'yi desteklemişlerdir.

Bektaşîlikte resim sanatı da kendine mahsus bir gelişme göstermiştir.

XVII. yüzyılda Evliya Çelebi, Bektaşî zaviyelerinin o zaman faaliyette olan pek çoğu hakkında verdiği bilgilerle tarikatın o devirde Anadolu ve Rumeli topraklarındaki yayılış sahalarını belirlemektedir. Anadolu dışındaki dağılımına gelince bunun başlıca İrak, Mısır, Balkanlar gibi sahaları içine aldığı görülür:

b) Tibyanü Vesail'e göre Bektaşîlik

Bektaşîlik, Tibyan'da I/128a-130b varaklar arasında anlatılmaktadır.

1) Bektaşîyye tarikatı, Hacı Bektaş Veli'ye nisbet edilir

Bektaşîyye Tarikatı Yeseviyye'nin bir şubesidir. Bektaşîlik, şeyh seyyid Muhammed b. Seyyid İbrahim el-Hüseynî Hacı Bektaş Veli diye meşhurdur- el-Horasani en-Nisaburi'ye mensuptur. –Diyar-i Rum'a-Anadoluya gelip yerleşmiştir.

Nesebi/soyu bazı kitaplarda şöyle geçer:

Seyyid Muhammed b. Seyyid İbrahim b. Seyyid Musa b. Seyyid İshak b. Seyyid Muhammed b Seyyid İbrahim b. Seyyid Hasan b. Seyyid Mehdi b. Seyyid Ebu'l-Kasım Muhammed b. Seyyid Hüseyin b. Seyyid İbrahim b. Seyyid Muhammed b. Seyyid İmam Musa Kazım b. Seyyid el-İmam Ca'fer es-Sadık b Seyyid el-İmam Muhammed el-Bakır b. Seyyid el-İmam Zeynuddin b. Seyyid el-İmam el-Hüseyin b. Seyyid el-İmam Ali (k. v).

Onun terceme-i halini, Taşköprizade, eş-Şekaik'te şöyle anlatmıştır: ” Zamanının meşayihinden biri olan Şeyh Arif billah Hacı Bektaş, keramet sahiplerinden ve velayet erbabından idi. Kabr-i şerifleri Türkmen beldesindedir. Kabrinin üzerinde bir kubbe vardır. Yanında bir zaviye bulunur. Kabrinin ziyaretleriyle bereket/hayır umulur ve yanında yapılan dualar müstecab/kabul olur.

Zamanımızda bazı mühlidler, bu tarikata kazib bir nisbetle intisap etmişlerdir. Oysa o, bunlardan beridir”.

Mevla Lamii, onu Nefehat'ın tercümesinde zikrederek benzeri bilgileri söyler.

Hacı Bektaş Veli 738/1337 tarihinde vafet etmiştir.

Rivayet olunur ki, Hacı Bektaş Veli, tarikatı Hoca Ahmed Yesevi'den almıştır. Fakat aralarında muasırlık tahakkuk etmemiştir. Çünkü Hoca Ahmed Yesevi'nin vefatı 590/1193 senesi olduğuna göre aralarında 148 yıl var demektir. Buna göre aralarında başka vasıtalar olmalı veya Ahmed Yesevi uzun süre yaşamış olmalıdır.

Şeyh Ahmed Lutfi el-Bursevi el-Halveti el-Hafnevi, *Tomari-Selasil* adlı eserinde zikretti ki, Hacı Bektaş Veli, tarikatı şu silsile işe almıştır: O, Şeyh Lokman Perdevi'den, o Hoca Ahmed Yesevi'den, o Şeyh Nasrullah Hasn es-Senceri'den, o Şeyh Rüknüddin Ebu Muhammed el-Cürcani'den, o şeyh Kubuddin es-Seenabadi'den, o Kadı Muhammed Buhari'den, o Ebu Bekir Muhammed Haili'den, o Şeyh Abdullah el-Vasiti'den, o Ebu Ca'fer Şerif Tahir el-Miştahiir'den, o Şeyh Muhammed Elsem et-Tusi'den, o İmam Ali Rıza, o babası İmam Muhammed el-Bakır'dan, o o babası İmam Zeynuabidin'de o babası İmam Hüseyin'den, o babası İmam Ali b Ebu Talib'den almışlardır.

Selanikli Mevla Muhammed b. Osman'ın, şeyhi Şeyh Ahmed ez-Zühri'nin emriyle telif ettiği “*Tomari's-Selasil*” adlı eserde der ki, Hacı Bektaş Veli, tarikatı Osman Sirin'den, o Hoca Ahmed Bedev'den, o Şeyh Kubuddin Ecder'den, o Hoca Abdrrab'danü o Hoca Yusuf el-Hemedani'den almıştır.

Şu halde ilkinde göre Hoca Ahmed Yesevi'nin senedi, Yeseviyye'de gelecek olan senedin aynı değildir. O Hoca Yusuf el-Hemedani'dendir. İkincisine göre Bektaşiyye tarikatı, Ahmediyye/Bedeviye tarikatının bir şubesi demektir. Ancak senedi, Ahmediyye'de maruf olan sededden ayrıdır.

Şeyh Mahmud Hüdai'nin "el-Vakiat el-Hüdaiyye" isimli eserinde şeyhi Şeyh Muhammed Üftade'den naklen verdiği "Hacı Bektaş, Ahmed Bedevi ile sohbet-te bulunmuştur." ifadesi bunu te'yid eder.

Bektaşîyye tarikatı, inkıraz etmiştir. Onu mühlid ve zenadıkı kuşattığından ehli, zahiren gizli kalmıştır. Denildi ki, Hacı Bektaş Veli hayatında kimseyi yerine halife olarak bırakmamıştır. Ama bir müddet sonra Ali el-A'la isminde Hurufîyye mensubu biri ortaya çıkıp ondan hilafet aldığı iddiasında bulundu. Ondaki tarikat alan kimseler hem dalaletle düştüler hem de kendilerine uyanları dalaletle düşürdüler. Onların hepsi namazı terk etmeyi ve haramları işlemeyi munah gören zenadikadır.

Ruhaniyet yoluyla alınması bakımından Bektaşîlik, munkarız değildir. Çünkü kamil evliya onu bu yolla alıyor ve istifaze ediyorlar. Bunlardan biri de Şeyh Muhammed Nuru'l-Arabi'dir. O, Hacı Bektaş Veli'den bu tarikatı, Hz. Ali'nin delaletiyle almıştır. Nuru'l-Arabi şöyle demiştir: "Resulullah'ı bir mübeşşerde/müjde veren bir rüyada gördüm. Dört halife etrafında bulunuyordu. Bana Hz. Ebu Bekir-i Siddık'ın yanında oturmamı işaret buyurdu. Teddüben oturamadım. Sonra Hz. Ali oturmamı işaret etti, ben yanına gidip meclisin sonunda oturdum. Sonra Hz. Ebu Bekir "niçin tarafımızda oturmadın?" dedi. Benim adıma Hz. Ali "bu mecliste taraf yoktur" diye cevap verdi. Ardından beni alarak Hacı Bektaş Veli'nin yanına getirdi. Ona "teveccüh et" diye emredince bana teveccüh etti. Sonra bana bir şerbet içirdi ki, Allah üzerime bereketini saçtı."

Aynı şekilde Harirzade'nin ona intisap etmesi, bu şeyhi vasıtasıyla gerçekleşti. Cerrahiyye'den Abdurrahim er-Rahmani diye bilinen Şeyh Ali Köstendili, batın cihetiyle Hacı Bektaş Veli'den tarikat almıştır. Nitekim büyük halifesi Şeyh Muhammed Şuhudi er-Rumi bunu, "el-Telvihat es-Sübhaniyye"de tasrih etmiştir.

Harirzade'nin bu tarikatla, onu erbabından alan Şeyh Salahi yoluyla ittisali vardır.

Şeyhzade diye meşhur Şeyh Halim'in bu tarikatla ilgili "Esraru'n-Nukati fi sülûki hazihi't-tarikati'l-aliyye" isimli Türkçe bir risalesi vardır.

2) Bektaşîyye'nin Mebnası

Bu tarikatın mebnası "ikrar, teslim ve rıza"dır. Şeyh İbrahim Halveti bunu "Sefinetü'l-muhtasar"da manzum olarak şöyle ifade etmiştir:

Gel hakikat sıdk ile Bektaşî ol,
Sıdkı rehber eyleyüben hakkı bul.
Herki bektaşîdir üç şey onda var,
Ki eylemişlerdir bu üç şeyle karar.
Sıdk ile ikrar ve teslim ve rıza,
Eylemişler bu üç işi rehnüma.

Bektaşiliğin mebnasının “*hubbi al-i beyt-i Nebi*” olduğu da söylenmiştir. Çünkü kim, hubbi al-i Muhammed içinde iken vefat ederse şehid olarak ve imanını istikmal etmiş olarak vefat etmiş olur. Nitekim Hadis-i şerifte de böyle varid olmuştur.

Ancak bu muhabbet, bazı cahillerin iddia ettikleri gibi olmamalıdır. Şiirde şöyle denir:

“Sen ilah olan Allah’a isyan ederken muhabbetini izhar ediyorsun,
Bu gerçekten kıyasen muhaldir, eşi olmayan bir iddiadır.
Şayet senin sevgin doğru olsaydı, O’na itaat ederdin,
Çünkü muhabbet sahibi sevdiğine itaat eder”.
Muhabbet iki kısımdır: Kalbi muhabbet ve akli muhabbet.

“Kalbi muhabbet” kalbin, gönlün bir şeye karşı güçlü bir meyil/eğilim içinde olmasıdır. Çocuğa, eşe karşı olan sevgi bu tür muhabbetlerdendir.

“Akli muhabbet” ise sevilen şeye ittiba etmekten ibarettir. Bu sevgi şer’an/dinen matlub olan muhabbettir. Ayette şöyle buyurulmaktadır: “*Eğer Allah’ı seviyorsanız bana ittiba edin ki, Allah da sizi sevsin*” (Ali İmran 3/31).

Ebu Said el-Harraz der ki, “Nebi (a. s)li gördüm ve beni mazur görünüz; çünkü Allah muhabbeti sana muhabbetten beni engellemiştir” dedim. “*Allah’ı seven beni sevmiş olur*” buyurdu.

Sehl şöyle demiştir: “Gerçekten Allah’ı seven kimse; iş, söz ve hallerinde Nebi (a. s)’a iktida eden kimsedir”.

Hakimlerden biri bir kardeşine dedi ki, “eğer Allah’ı seviyorsan o’nun farz kıldıklarına uyman nerede, eğer Nebi (a. a)’i seviyorsan sünnetine uyman nerede, eğer Salih insanları seviyorsan onların işlerine iktida etmen nerede, eğer nefsin/kendini seviyorsan onu ateşten halas etmen nerede?”

Netice olarak denilebilir ki, Bektaşilik, özellikle muhtevasının genişliği bakımından alanında dünyada tek eser kabul edilen Tibyanü Vesail’de kurucusu, mebnası, sisilesi vb. konularda fazla ayrıntılara girmeden verilen bilgilerle özet ama yeterli bir şekilde tanıtılmaktadır.

KAYNAKÇA

Atatürk Kitaplığı, *Osman Ergin Yazmaları Alfabetik Katalogu* (haz. Nail Bayraktar), İstanbul 1993-2001.

Bursalı Mehmed Tâhir, *Menâkıb-ı şeyh Hâce Muhammed Nürü'l-Arabî ve beyân-ı melâmet ve ahvâl-i melâmiyye* [Külliyât içinde], İSAM Ktp., nr. 82588.

_____, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1333.

- Çiçek Yakup, *Haririzade Muhammed Kemaleddin Hayatı-Eserleri ve Tibyânü Vesaili'l-Hakaik fi Beyani Selasili't-Taraik, Muhtevası-Kaynakları*, Doktora tezi, İstanbul 1982.
- _____, *Haririzade Muhammed Kemaleddin Efendi*, MÜİFD, s 7-10, 1995.
- _____, *İhlas Suresi Tefsiri, Haririzâde Muhammed Kemaleddin, el-Mevridü'l-hass bi'l-havass fi tefsiri sureti'l-ihlas*, nşr. İstanbul, 1996.
- Dölen Hasan Sabri, *Yedi Durak Risalesi*, İstanbul 1968.
- Ergin Osman Nuri, *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*, İstanbul 1937.
- _____, *Balıkesirli Abdülazîz Mecdi Tolun: Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul, 1942.
- Gölpınarlı Abdülbâki, *Melâmîlik ve Melâmiler*, İstanbul 1931.
- _____, *Mevlana Müzesi Abdülbâkî Gölpınarlı Kütüphanesi Yazma Kitaplar Katalogu*, Ankara 2003.
- Haririzâde Muhammed Kemaleddin, *Tibyânü vesaili'l-hakaik fi beyani selasili't-taraik*, Süleymaniye Ktp. , İbrahim Efendi, nu. 430-432.
- İnan Yusuf Ziya, *20. Asırda Bir Vahdet-i Vücûd Öğretisi: Melâmet ve Tarikatlar*, İstanbul, 2000.
- İsfehânî Ebû Nuaym Ahmed İbn Abdillâh el-İsfehânî (v. 430/1038), *Hilyetu'l-evliyâ*, Mısır 1933.
- İslam Ansiklopedisi, DİA, Bektaşilik.
- Karatay Fehmi Edhem, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Arapça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul, 1966.
- Kerimof Fatih, *İstanbul Mektupları*, Orenburg 1913.
- Kumanlıoğlu Hasan Fehmi, *Hız. Pir Seyyid Muhammed Nûr el-Melâmî el-Arabî*, İzmir 2001.
- Kuşeyrî Abdülkerim İbn Hevâzin (v. 465/1072), *er-Risâletü'l-kuşeyriyye*, Mısır, 1957.
- Muhammed Nûrül-Arabî, *Menbau'n-nûr fi rü'yeti'r-Resûl*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 1548.
- _____, *er-Risâletü'l-ismâliyye ve'l-atyyelü'd-dürriye*[Külliyât içinde), İSAM Ktp., nr. 82588.
- Nûreddin Ebu'l-Hasan Ali b. Abdullah b. Abdülmecid el-Magribî eş-Şâzelî (v. 656/1258), *Hizbu'l-bahr. (Keşfü'z-Zunün, Z. , I. , 661)*.
- Şapolyo Enver Behnam, *Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul, 1964.
- Tahrâlı Mustafa, *Ahmed al-Rifâ'i, sa vie, son oeuvre et sa Tariqe*, Paris, 1973.
- Vassaf Osmanzade Hüseyin, *Sefinetü'l-evliya*, Süleymaniye Ktp. , Yazma Bağışlar Bölümü, 235-239.
- Vicdani Sadık, *Tomar-ı turuk-ı aliyye*, İstanbul, 1338.